

نشر الکترونیکی در قوانین و مقررات ایران

فهرست مطالب

۱.	چکیده
۱.	مقدمه
۵.	۱. مفهوم و ویژگی‌های نشر الکترونیکی
۶.	۱-۱. مفهوم نشر الکترونیکی
۱۷.	۱-۲. ویژگی‌های نشر الکترونیکی
۲۱.	۲. سیاست‌ها، قوانین و مقررات مرتبط با نشر الکترونیکی
۲۱.	۲-۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲۱.	۲-۲. ابلاغیه مقام معظم رهبری به شماره ۱۰۳۳/۱ موضوع سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای
۲۳.	۲-۳. قانون برنامه سوم توسعه، مصوب ۱۳۷۸
۲۴.	۲-۴. قانون برنامه چهارم توسعه، مصوب ۱۳۸۳
۲۵.	۲-۵. مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی راجب به شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، ۱۳۸۰
۲۶.	۲-۶. مصوبات شورای عالی اطلاع‌رسانی
۲۷.	نتیجه‌گیری
۲۸.	منابع و مأخذ
۳۰.	

برخلاف توزیع و عرضه که در آن به نحوی اجتماع مورد نظر گزینش می‌شود.^۱ در دنیای اطلاعات، واژه نشر جایگاه ویژه‌ای دارد. بدون مبالغه از آن به عنوان یک صنعت یاد می‌شود. براستی در این دوره که «عصر اطلاعات» نام دارد، موتور شکوفایی و تعالی آن به شمار می‌آید. طبیعتاً می‌توان آن را عامل اصلی شکوفایی حوزه‌هایی هم دانست که به اطلاعات وابسته‌اند. علاوه بر علوم و فنون که توسعه حیرت‌انگیز خود را مدیون آن هستند، موازین حقوق بشری مانند آزادی بیان و آزادی اطلاعات نیز از موهاب آن بهره‌های بسیار برده‌اند.^۲

وابستگی صنعت نشر به اطلاعات باعث شد دستیابی بشر به فناوری رایانه آن را نیز با تحولات چشمگیری مواجه کند. بسیاری از محدودیت‌ها و موانع پیش روی این صنعت که در مراحل مختلف پردازش، چاپ و تکثیر اطلاعات وجود داشت، برچیده شد. به تدریج مفاهیمی چون اطلاعات غیرکاغذی، کتاب^۳ یا مجله الکترونیکی^۴ درک و پذیرفته شدند. به ویژه آنکه نسخه الکترونیکی قابلیت‌هایی دارند که نسخ چاپی از آن بی‌بهره‌اند.

اما رویدادی که منجر به خلق دنیای جدیدی، همارز و حتی در موارد بسیاری ارجح از دنبای فیزیکی گشت، اتصال جهانی سیستم‌های رایانه‌ای به یکدیگر و شکل‌گیری شبکه‌های عظیم رایانه‌ای، از جمله شبکه جهانی اینترنت است. در این دنیای

نشر الکترونیکی در قوانین و مقررات ایران

چکیده

محتوای الکترونیکی، جانمایه فضای سایبر به شمار می‌آید. بدون آن کلیه تجهیزات سخت‌افزاری و برنامه‌های نرم‌افزاری رایانه‌ای و شبکه‌ای ارزشی ندارند. الگوی رسمیت‌یافته تولید و عرضه محتوای الکترونیکی، «نشر الکترونیکی» نام دارد. با این حال، فضای سایبر با ویژگی‌های متمایز و منحصر به فرد خود شرایطی را بر نشر الکترونیکی تحمیل کرده که تأسی به قوانین و مقررات راجع به نشر اطلاعات در دنیای فیزیکی برای ضایعه‌مندسازی و پیش‌بینی حقوق و مسئولیت‌های مربوط با تردیدهایی مواجه شده و باید دید تا چه حد باید در سیاست‌های خرد و کلان کنونی تجدیدنظر کرد. در غیر این صورت، به لحاظ وجود قابلیت‌های این فضا، زیان‌های ناشی از سوءاستفاده از نشر الکترونیکی از موهاب آن برای جامعه بیشتر خواهد بود.

مقدمه

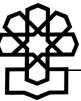
«نشر» در لغت به معنای پراکندن و گستراندن چیزی است. گستره شمول آن فراتر از توزیع و عرضه است. شاید وجه تمایز اصلی این دو فعل در هدف‌گذاری مخاطبانشان باشد. در نشر، فرد خاصی هدف قرار نمی‌گیرد و صرف استعداد و قابلیت پذیرش آن کفایت می‌کند،

۱. در ادامه ملاحظه خواهد شد که در مقررات ملی این نکته رعایت شده است.

۲. جلالی فراهانی، امیرحسین، مزیت‌ها و محدودیت‌های فضای سایبر در سه حوزه آزادی بیان، آزادی اطلاعات و حريم خصوصی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۷، زمستان ۱۳۸۵، ص ۱۴۶.

3. E-Book

4. E-Zines

تدقیق در واقعیات حاکم بر نشر الکترونیکی در مقایسه با نشر چاپی، ضوابط و مقرراتی را موجب می‌شود که باید واقع‌گرایانه، آینده‌نگرانه، منطقی و از همه مهم‌تر قابل اجرا تدوین شوند. بهویژه آنکه این حوزه پویاست و قوانین و مقررات باید از ظرفیت و انعطاف‌پذیری لازم برای مواجهه با مصادیق نوپدید برخوردار باشند.

درباره پیدایش و پیشرفت صنعت نشر الکترونیکی در کشورمان، با اینکه نسبت به شتاب حیرت‌انگیز جهانی تحرک قابل قبولی وجود ندارد، اما عوامل این عرصه یکدیگر را شناخته‌اند و برای مثال سال‌هast در دل بخش خصوصی «انجمان ناشران الکترونیکی» شکل گرفته و فعالیت می‌کند. همچنین، در سیاست‌گذاری‌های کلان ملی نیز به این مسئله توجه ویژه‌ای شده است. مهم‌ترین آنها محدود کردن مسئولیت شورای عالی اطلاع‌رسانی و تبدیل طرح تکفا (توسعه کشوری اطلاعات و ارتباطات) به طرح تسمما (توسعه و ساماندهی محتوای الکترونیکی) در سال ۱۳۸۴ است.

تصمیم‌گیری اساسی راجع به بحث زیربنایی نشر الکترونیکی، مستلزم توجه به مقوله‌های فراوان و گوناگونی است. گزافه نیست اگر آن را مجموعه‌ای متشكل از قطعات یک پازل بدانیم که نبود هر یک ما را از دست یافتن به تصویر واقعی نشر الکترونیکی بازمی‌دارد.

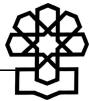
در میان این مجموعه، به رغم سیاست‌گذاری‌های راهبردی مطلوب و تا حد زیادی قابل انکا، سیاست‌گذاری‌های اجرایی، بهویژه آنهایی که منجر به تصویب و اجرای قوانین و مقررات شده‌اند، با ضعف جدی مواجهند. تصویب قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای و همچنین الحق یک تبصره به ماده (۱) قانون

موسوم به فضای سایبر،^۱ هیچ‌گونه مرز یا محدودیتی معنا ندارد. این فضا تقریباً برای هر کاری امکانات و مقدمات لازمه را مهیا کرده است، آن هم به شکلی که نسبت به نظایر فیزیکی کارایی و اثربخشی باورنکردنی دارد.

یکی از حوزه‌هایی که به طور اساسی تحت تأثیر قابلیت‌های شگفت‌انگیز سایبری قرار گرفته، صنعت نشر اطلاعات است. همان‌اندک موانعی که در اثر عدم اتصال سیستم‌های رایانه‌ای به یکدیگر و به‌تبع آن عدم امکان انتقال الکترونیکی اطلاعات وجود داشت، در فضای سایبر برچیده شده و هر لحظه نیز می‌توان انتظار ظهور فناوری‌های جدیدی برای تولید و عرضه یا نشر انواع محتوای الکترونیکی را داشت.

از سوی دیگر، این واقعیت جهانی را هم باید پذیرفت که در دنیای امروز جامعه‌ای زنده و پویا تلقی می‌شود که در فضای سایبر حضور مؤثر و فعالی داشته باشد. تحقق این مهم جز با تولید و عرضه یا نشر محتوای الکترونیکی به زبان ملی میسر نیست و عواملی که از عهده آن بر می‌آیند، ناشران الکترونیکی هستند. در کنار ضابطه‌مندسازی و تعیین خطمشی برای این گروه، باید برای حفاظت و حمایت از آنها در برابر انواع سوءاستفاده‌ها و تهدیدات سایبری چاره‌جویی اساسی کرد که از جمله مصادیق بارز آن می‌توان به خنثی‌سازی تمهیدات امنیتی برای نقض مالکیت معنوی صاحبان آثار الکترونیکی و حتی تحریف آنها اشاره کرد.

البته نباید مقتضیات حاکم بر این فضا را نادیده انگاشت. در ادامه ملاحظه خواهد شد که ناشران الکترونیکی با محدودیت‌های ذاتی ناشران چاپی مواجه نیستند، هرچند به همان اندازه نیز آسیب‌پذیری‌شان بیشتر است.

۱-۱. مفهوم نشر الکترونیکی

به طور کلی، براساس نوع محتوا می‌توان برای نشر الکترونیکی تقسیماتی درنظر گرفت. هرچند ممکن است در برخی مصاديق همپوشانی‌ها و ابعاماتی به وجود آید، اما در غالب موارد پاسخ‌گوی نیازهای ضابطه‌انگاری هست، کما اینکه تاکنون چنین عمل شده است. در ذیل نشر الکترونیکی در دو مفهوم خاص و عام بررسی شده است.

۱-۱-۱. نشر الکترونیکی در مفهوم خاص

در دنیای فناوری اطلاعات و ارتباطات، معادل نشر الکترونیکی E-Publishing است. به طور کلی، تولید و نشر آن دسته از محتوای الکترونیکی تحت شمول این اصطلاح قرار می‌گیرد که از حمایت‌های قانونی آثار ادبی - هنری یا صنعتی - تجاری برخوردار باشند. این نشر می‌تواند بر روی حامل‌های داده، از قبیل لوح فشرده یا در فضای سایبر صورت گیرد. وجه مشخصه دیگری هم که می‌توان برای این دسته برشمرد، امکان «ممیزی» آنها قبل از انتشار است. به عبارت دیگر، برای اینکه یک اثر حائز حمایت قانونی باشد، باید صلاحیت آن از سوی مراجع ذیر ربط تأیید شود. با توجه به اینکه محتوای الکترونیکی اعم از اطلاعات و نرم‌افزارهای رایانه‌ای است، می‌توان آن را به صورت ذیل تقسیم‌بندی کرد.

الف) نشر اطلاعات الکترونیکی (قانون تجارت الکترونیکی، مصوب ۱۳۸۲)

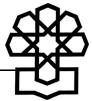
نمونه آشکاری که می‌توان مثال زد، کتب الکترونیکی است که منجر به پیدايش کتابخانه‌های الکترونیکی^۱ شده است. چه نسخه چاپی یک کتاب هم وجود داشته و چه تنها به شکل الکترونیکی منتشر شده باشد، تحت شمول این عنوان قرار می‌گیرد.

مطبوعات در سال ۱۳۷۹ مبنی بر تسری ضوابط آن به کلیه نشریات الکترونیکی یا لایحه‌ای که اخیراً از سوی هیئت محترم دولت مبنی بر الحقیقت تبصره دیگر به همان ماده برای تحت شمول قرار دادن خبرگزاری‌های داخلی و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی داخلی ارائه شده، پاسخ‌گوی تمامی نیازهای تقنی این حوزه نیست.

در این گزارش، ابتدا در مفهوم و ویژگی‌های نشر الکترونیکی بررسی و در رابطه با هر یک به قوانین و مقررات مصوب اشاره می‌شود. سپس سیاست‌های کلان و قوانین و مقررات مرتبطی که زیربنای این بحث و زمینه توسعه آن را فراهم آورده‌اند، خواهد آمد.

۱. مفهوم و ویژگی‌های نشر الکترونیکی

برای ساماندهی تقنی نشر الکترونیکی در گستره رسانه‌ای فناوری اطلاعات و ارتباطات، باید به ملاک‌هایی دست یافت و براساس آنها اقدام به ضابطه‌انگاری کرد. در شورای عالی اطلاع‌رسانی پیشین اهمیت این مسئله محرز شده و برای آن اقدامات اساسی در دستور کار قرار گرفته بود. بنابراین باید متناسب با هدف و کارکردی که هر یک از شاخه‌های نشر الکترونیکی می‌تواند محقق کنند، مورد توجه قرار گیرند. در این بخش با توجه به قوانین و مقررات ناظر بر ابعاد مختلف نشر الکترونیکی، به اقسام مختلف این حوزه می‌پردازیم. به این ترتیب، رسایی یا نارسایی هر یک از مصوبات و نیازمندی‌های تقنی نیز محرز خواهد شد.

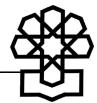
تبصره «۱» - حقوق مرتبط با مالکیت ادبی و هنری Related Rights که پیش از این به عنوان حقوق جانبی مالکیت ادبی و هنری Neighboring Rights شناخته می‌شوند، شامل حقوق مادی و معنوی برای عناصر دیگری علاوه بر مؤلف، از جمله حقوق هنرمندان مجری آثار، تولیدکنندگان صفحات صوتی و تصویری و سازمان‌ها و مؤسسات ضبط و پخش هستند که مشمول قوانین مصوب ۱۳۴۸/۹/۲ و ۱۳۵۲/۹/۲۶ و ۱۳۴۸/۹/۳ مورد اشاره در این ماده هستند.

تبصره «۲» - مدار یکپارچه Integrated Circuit یک جزء الکترونیکی با نقشه و منطقی خاص است که عملکرد و کارایی آن قابلیت جایگزینی با تعداد بسیار زیادی از اجزای الکترونیکی متعارف را دارد. طراحی‌های نقشه، جانمایی و منطق این مدارها براساس قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۱ و آیین‌نامه اصلاحی اجرای قانون ثبت علائم تجاری و اختراعات مصوب ۱۳۳۷/۴/۱۴ مورد حمایت است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، این ماده تا حدودی ضوابط قسمت بعد را هم پوشش می‌دهد، ولی در عین حال باید دید تا چه حد با قلمرو شمول این قانون سنتیت دارد؟ آیا تسری مقررات این قانون بر قوانینی که در نوع خود قدیمی به شمار می‌آیند و نیازمند تجدیدنظرند صحیح است؟ و از همه مهم‌تر آیا حوزه موضوعی آن تمامی مصاديق لازم‌الحمایه را دربرمی‌گیرد؟ اینها سؤالاتی است که باید پاسخ مناسبی به آنها داده شود.

در حال حاضر این رویکرد در کشور جنبه اجرایی پیدا کرده و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی «مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال» را زیرنظر مستقیم وزیر تأسیس کرده و به محتواهایی که در این چارچوب تقاضای انتشار

همچنین، کلیه آثار صوتی - تصویری که از طریق رسانه‌های الکترونیکی انتشار می‌یابند نیز در زمرة این تعریف قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، کافی است محتوای الکترونیکی تولید شده شرایط احراز حمایت قانونی حق مؤلف را داشته باشد تا بتواند در این تعریف بگنجد.

تنها قانونی که در حال حاضر این دسته از محتوای الکترونیکی را تحت حمایت خود قرار داده، «قانون تجارت الکترونیکی» است. ماده (۶۲) این قانون کلیه آثار الکترونیکی موضوع قوانین ناظر بر آثار فیزیکی را مورد حمایت خود قرار داده است: «حق تکثیر، اجرا و توزیع (عرضه و نشر) آثار تحت حمایت قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۹/۳ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۹/۲۶ و قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۴، به صورت «داده‌پیام» منحصرأ در اختیار مؤلف است. کلیه آثار و تألیفاتی که در قالب «داده‌پیام» هستند، از جمله اطلاعات، نرم‌افزارها و برنامه‌های رایانه‌ای، ابزار و روش‌های رایانه‌ای و پایگاه‌های داده و همچنین حمایت از حقوق مالکیت‌های فکری در بستر مبادلات الکترونیکی شامل حق اختراع، حق طراحی، حق مؤلف، حقوق مرتبط با حق مؤلف، حمایت از پایگاه‌های داده، حمایت از نقشه مدارهای یکپارچه قطعات الکترونیکی Integrated Circuits & Chips و حمایت از اسرار تجاری، مشمول قوانین مذکور در این ماده و قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۱ و آیین‌نامه اصلاحی اجرای قانون ثبت علائم تجاری و اختراعات مصوب ۱۳۳۷/۴/۱۴ خواهد بود، منوط بر آنکه امور مذکور در آن دو قانون، موافق مصوبات مجلس شورای اسلامی باشد.

نحوه تدوین و ارائه داده‌ها در محیط قابل پردازش رایانه‌ای نیز مشمول احکام نرم‌افزار خواهد بود. مدت حقوق مادی سی (۳۰) سال از تاریخ پدیدآوردن نرم‌افزار و مدت حقوق معنوی نامحدود است».

آیین‌نامه اجرایی ثبت نرم‌افزار و نظام صنفی رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۳/۴/۲۴ هیئت وزیران که به استناد مواد (۲) و (۱۷) این قانون تدوین و تصویب شده است، «نشر» و «عرضه» را این‌گونه تعریف می‌کند: «ماده (۶)- نشر عبارت است از قراردادن نرم‌افزار در معرض استفاده عموم اعم از اینکه بر روی یکی از حامل‌های رایانه‌ای، تکثیر شده یا به منظور فوق در محیط‌های رایانه‌ای قابل استفاده برای دیگران قرار داده شود.

ماده (۷)- عرضه عبارت است از ارائه نرم‌افزار برای استفاده شخص یا اشخاص معین دیگر در زمان یا مکان محدود و برای بهره‌برداری مشخص».

همچنین، طبق ماده (۸) این قانون، مراجع ممیزی محتوایی و فنی نرم‌افزارهای تحت شمول این قانون به ترتیب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شورای عالی انفورماتیک هستند که در صورت تأیید نزد مرجع ثبت شرکت‌ها انجام خواهد شد.

۲-۱-۲. نشر الکترونیکی در مفهوم عام (اطلاع‌رسانی الکترونیکی)
متراffد مفهوم عام نشر الکترونیکی را می‌توان اطلاع‌رسانی با محتوای الکترونیکی در محیط شبکه‌ای دانست. لذا عملاً سازوکار نشر اطلاعات از طریق حامل‌های داده، مانند لوح‌های فشرده منتفی می‌شود. زیرا با ماهیت اطلاع‌رسانی ساخت ندارد. به همین دلیل وجه مشخصه این نوع نشر را می‌توان نظارت پس از انتشار دانست. زیرا عملاً امکان ممیزی قبل از انتشار وجود ندارد و همانند نشریات مطبوعاتی در دنیای فیزیکی، متعاقباً در صورت انتشار محتوای غیرقانونی مسئولان ذی‌ربط تحت

دارند، مجوز لازم را اعطای می‌کند. همچنین شورای عالی اطلاع‌رسانی اقدامات مشابهی انجام می‌دهد و از تولیدکنندگان محتوای الکترونیکی هم‌سو با سیاست‌های خود حمایت‌های مادی و معنوی مناسبی به عمل می‌آورد.

ب) نشر نرم‌افزارهای الکترونیکی (قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای، مصوب ۱۳۷۹)

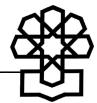
نرم‌افزار رکن اساسی فناوری اطلاعات و ارتباطات به شمار می‌آید و حوزه بسیار وسیعی را دربرمی‌گیرد. گزافه نیست اگر ادعا شود حیات این فناوری در گرو توسعه کمی و کیفی آن است.

با توجه به اهمیت این موضوع، باید برای نشر نرم‌افزار برنامه‌ریزی اساسی و دقیقی کرد. البته تنوع دیدگاه راجع به این حوزه متنوع و گسترده است. گروهی به نشر نرم‌افزارهای منبع باز^۱ اعتقاد دارند که اصولاً نسبت به نرم‌افزارهای مالکانه^۲ امکان توسعه جهانی آنها بیشتر است. در مجموع هر یک از اینها مزايا و معایبی دارند که از مجال این گزارش خارج است.^۳

در هر حال، قانون‌گذار ما رویه حمایتی را در پیش گرفته و در سال ۱۳۷۹ با تصویب قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای این حق را به رسمیت شناخته است. ماده (۱) این قانون مقرر می‌دارد: «حق نشر، عرضه، اجرا و حق بهره‌برداری مادی و معنوی نرم‌افزار رایانه‌ای متعلق به پدیدآورنده آن است.

1. Open Source
2. Proprietary Software

^۱. برای مثال، ر.ک: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بررسی و ارزیابی وضعیت نرم‌افزارهای آزاد (متن باز) در ایران، ویرایش دوم، شماره ۸۶۰۲، دی ماه ۱۳۸۶.

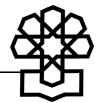
شبکه‌ای فعالیت می‌کنند و موجودیت فیزیکی ندارند. همین مسئله باعث می‌شود قابلیت‌های منحصر به فرد فضای سایبر در این‌گونه فعالیت‌ها کاملاً بروز یابد. لذا باید در ضابطه‌انگاری و تدوین حقوق و مسئولیت‌های مترتب بر آنها ملاحظات خاص این فضا را رعایت کرد.

با این حال، تنها اقدامی که درخصوص خبرگزاری‌های الکترونیکی انجام شده، تقديم یک لایحه از سوی دولت در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۴ به منظور الحق یک تبصره دیگر به ماده (۱) قانون اصلاح قانون مطبوعات است. طبق این تبصره «خبرگزاری‌های داخلی و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی داخلی از حیث حقوق، وظایف، حمایت‌های قانونی و جرایم و مجازات‌ها و مرجع و نحوه دادرسی مشمول احکام مقرر در این قانون و اصلاحات آن می‌باشند».

ب) نشریات مطبوعاتی الکترونیکی (تبصره «۳» ماده (۱) قانون اصلاح قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۷۹)

در کنار خبرگزاری‌ها، آن گروه از فعالان عرصه اطلاع‌رسانی که در تعریف نشریات مطبوعاتی می‌گنجند (ماده (۱) قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۶۴)^۱ نیز از قافله دور نمانده و از قابلیت‌های شگرف و حتی منحصر به فرد فضای سایبر بهره می‌جویند. برای مثال، یکی از قابلیت‌های کمنظیر فضای سایبر این است که به نشریات الکترونیکی امکان می‌دهد بایگانی خود را با حداقل هزینه در اختیار مخاطبان قرار دهند، آرزویی که در موقع کاملاً استثنایی برای نشریات فیزیکی محقق می‌شود.

۱. ماده (۱) - مطبوعات در این قانون عبارتند از: نشریاتی که به طور منظم با نام ثابت و تاریخ و شماره ردیف در زمینه‌های گوناگون خبری، انتقادی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، کشاورزی، فرهنگی، دینی، علمی، فنی، نظامی، هنری، ورزشی و نظایر اینها منتشر می‌شوند.

پیگردهای قانونی قرار می‌گیرند. برای احراز این مسئله، در ادامه انواع رسانه‌های اطلاع‌رسانی الکترونیکی را که کارکردی مشابه نشریات فیزیکی موضوع این قانون دارند و همچنین ویژگی‌های مشترک آنها تبیین می‌شوند.

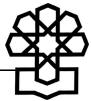
الف) خبرگزاری الکترونیکی (لایحه الحق تبصره «۴» به ماده (۱) قانون اصلاح قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۷۹)

در دنیای امروز که رسانه‌های اطلاع‌رسانی و ارتباط جمعی نقش تعیین‌کننده‌ای را در امور گوناگون اجتماعی ایفا می‌کنند، خبرگزاری‌ها جایگاه و اهمیت مضاعفی یافته‌اند. همین مسئله لزوم قانونمند کردن فعالیت آنها را محرز می‌گرداند تا از یکسو بهره‌برداری از قابلیت‌های آنها بیشینه و سوءاستفاده‌های احتمالی از آنها کمینه شود.

نکته حائز اهمیت در رابطه با این دسته از عوامل فعال در عرصه اطلاع‌رسانی این است که از نشریات مطبوعاتی تمیز دارد می‌شوند. این مسئله از نگاه سیاست‌گذاران و حتی قانون‌گذار ما نیز مغفول نمانده و به همین دلیل در تبصره «۱» ماده (۲) قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مصوب ۱۳۶۵، سازمان خبرگزاری جمهوری اسلامی یکی از سازمان‌های وابسته به این وزارتخانه معرفی شده است.

همچنین در سال ۱۳۸۴ آیین‌نامه خبرگزاری‌های غیردولتی از سوی دولت هشتم تصویب و ابلاغ شد که نگاه متمایز سیاست‌گذاران کشور به این حوزه خاص از اطلاع‌رسانی را نشان می‌دهد.

با پیدایش فضای سایبر، بدون تغییر در ماهیت کار خبرگزاری‌ها، امور گوناگون آنها تسهیل و تسريع شده است، به گونه‌ای که برخی خبرگزاری‌ها تنها در سطح

همان طور که ملاحظه می‌شود، از آنجا که هیچ‌گونه رویکرد اصلاحی عمیق‌تری نسبت به قانون سال ۱۳۶۴ وجود نداشته و به الحق یک تبصره در سال ۱۳۷۹ اکتفا شده است، عملًا در آینه‌نامه امکان هرگونه مانوری سلب شده و از تعریفی که در این دو تبصره ارائه شده می‌توان احراز کرد که چند درصد از اطلاع‌رسانی شبکه‌ای با کارکرد و اثرباری نشریات مطبوعاتی را دربرمی‌گیرد. در واقع، در اینجا رویکرد کاملاً منفعلانه‌ای اتخاذ شده و تأثیری در ضابطه‌مندسازی فعالیت‌های اطلاع‌رسانی شبکه‌ای ندارد.

ج) پایگاه‌های اطلاع‌رسانی الکترونیکی (وب‌لاگ‌ها) (آینه‌نامه سامان‌دهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی، مصوب ۱۳۸۵/۵/۲۹ هیئت وزیران، لایحه الحق تبصره «۴» به ماده (۱) قانون اصلاح قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۷۹) بسیاری از افراد جامعه هستند که تمایل دارند در عرصه اطلاع‌رسانی فعالیت کنند، ولی تشریفات و سازوکارهای پیچیده و سنگین تأسیس چنین نشریاتی باعث انصراف اکثریت آنها می‌شود. با پیدایش فضای سایبر یکی از قابلیت‌های اطلاع‌رسانی که بدون تعیین در اختیار همگان قرار گرفته است، راهاندازی ساده و کم‌هزینه پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موسوم به وب‌لاغ‌هاست. طبق آمار موجود بیش از ۷۰۰ هزار وب‌لاغ فارسی وجود دارد که البته همگی آنها فعال نیستند. گفتنی است به وب‌لاغی فعال گفته می‌شود که حداقل هفت‌ای دو بار روزآمد شود. ولی بسیارند وب‌لاغ‌هایی که بدون رعایت حداقل تشریفات نشر الکترونیکی مرسوم، چندین برابر آنها مخاطب دارند و تأثیرگذارند.

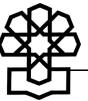
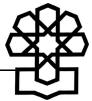
این حجم روزافزون پایگاه‌های اطلاع‌رسانی، توانمند بیم و امیدهایی را

به‌طور کلی نشریات الکترونیکی مشمول این قسمت را می‌توان همانند خبرگزاری‌ها در دو گروه قرار داد. آنهایی که محتواهای چاپی خود را به صورت الکترونیکی هم عرضه می‌کنند و گروهی که فقط فعالیت الکترونیکی دارند و نشر چاپی ندارند. با توجه به اینکه این شیوه اطلاع‌رسانی به دلایلی که در قسمت بعد خواهد آمد تعداد بسیار بیشتری مخاطب را به سمت خود جذب می‌کند و این مسئله با هدف اصلی حرفه اطلاع‌رسانی سازگار است و در عین حال هزینه‌های چاپ و نشر به صفر می‌کند، بسیاری از مؤسسات به سمت آن گرایش پیدا کرده‌اند.

به این ترتیب، باید دید تحت شرایط کنونی، قانون موضوع این نشریات، یعنی قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ ظرفیت پذیرش این گروه نوظهور را دارد یا خیر. البته قانون‌گذار در سال ۱۳۷۹ با الحق تبصره «۳» به ماده (۱) این قانون ظاهرًا خلاً قانونی نشریات الکترونیکی را برطرف کرده است: «تبصره «۳» - کلیه نشریات الکترونیکی مشمول موارد این قانون است». در همین رابطه آینه‌نامه اجرایی این قانون اصلاحی مصوب ۱۳۸۱/۷/۱۶ هیئت وزیران در تبصره‌های «۱» و «۲» ماده (۱)، نشریه الکترونیکی را چنین تعریف می‌کند:

«تبصره «۱» - نشریه الکترونیکی، نشریه‌ای است که در محیط دیجیتال با همان صورت، شرایط و ظواهر یک نشریه چاپی و طی فرایند فعالیت مرسوم روزنامه‌نگاری و تحریریه‌ای تولید و به طور منظم و با نام ثابت و تاریخ و شماره ردیف معینی در یک یا چند زمینه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تولید و منتشر می‌شود.

تبصره «۲» - نسخه دیجیتال نشریات چاپی دارای مجوز نیاز به اخذ مجوز جدالگانه ندارد.

ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی حضوری (کافینتها) تمرکز داشت که کارکرد اطلاع‌رسانی ندارند، اما با آن مرتبطند.^۱

در مقدمه، هدف از این آیین‌نامه، ساماندهی (ثبت، حمایت و نظارت) فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنت ایرانی در کشور عنوان و از اصطلاحات پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی (سایت و وب‌لگ)، پایگاه اطلاع‌رسانی ثبت شده، پایگاه اطلاع‌رسانی با هویت نامعلوم، موارد غیرمجاز و فعالیت غیرمجاز تعاریفی ارائه و برمنای آنها ضوابط و همچنین ضمانت اجرایی مقرر شده است.

اقدام بعدی دولت تقديم لایحه‌ای در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۴ به منظور الحاق تبصره «۴» به ماده (۱) قانون اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹ است که در فوق به آن اشاره شد. از بررسی مفاد لایحه می‌توان دریافت که دست‌اندرکاران آیین‌نامه ساماندهی کوشیده‌اند به‌نحوی مفاد آن را در قالب یک تبصره در ذیل ماده (۱) قانون مطبوعات بگنجانند و به این ترتیب خلاً قانونی این حوزه را نیز برطرف کنند. حال آنکه باید دید آیا این ظرفیت در این قانون وجود دارد یا اینکه باید در اندیشه قانون مستقلی بود؟ کافی است قلمرو شمول این قانون که در ماده (۱) تعریف شده مجدداً مورد ملاحظه قرار گیرد.

با توجه به تبصره «۳» ماده (۱)، ظاهرآ مشکل نارسانی و ابهام در مفهوم «نشر الکترونیکی» نیست؛ بلکه بالاتکلیفی راجع به نحوه فعالیت این پایگاه‌ها ضرورت تدوین یک تبصره با این کیفیت را محرز ساخته است. مصادیقی که در اینجا ذکر شده‌اند

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، آیین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی، شماره ۸۲۵۰ اسفندماه ۱۳۸۵، ص. ۳.

برمی‌انگیزد. اما باید برای قانون‌مند کردن آنها طبق اصول و رویه‌های حاکم بر خود آنها رفتار کرد، والا هرگونه جزم‌گرایی و اعمال تشریفات زائد متروک ماندن قانون را در پی خواهد داشت.

همچنین، با عنایت به نهادینه شدن برخی موازین حقوق بشری، به‌ویژه آزادی اطلاعات که پاسخ‌گویی حاکمیت در برابر ملت را به همراه دارد، بسیاری از دستگاه‌ها برای ارائه گزارش اقدامات و حتی پیشبرد امور خود، به‌ویژه در راستای تحقق اهداف دولت الکترونیکی، پایگاه‌های اطلاع‌رسانی راهاندازی کرده‌اند.^۱ بخشی از اطلاعاتی که این دستگاه‌ها ارائه می‌کنند، طبعاً ماهیت خبری دارد. لذا باید دید این دسته از پایگاه‌ها تحت شمول قوانین موجود یا حتی لایحه پیشنهادی قرار می‌گیرند یا خیر.^۲

شایان ذکر است در این رابطه هیئت وزیران در ۱۳۸۵/۵/۲۹ آیین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی را به تصویب رساند. روح کلی این آیین‌نامه از مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی راجع به شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای اقتباس و البته به آن نیز تأسی شده است. ولی می‌توان وجه مشخصه این دو از یکدیگر را تمرکز این آیین‌نامه بر فعلان عرصه اطلاع‌رسانی دانست، حال آنکه مصوبه شورا بر روی لایه‌های مختلف ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی شبکه‌ای، یعنی ایجادکنندگان نقطه تماس بین‌المللی، ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی (ISP) و

۱. برای ملاحظه برخی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی دولتی در مقایسه با نظایر خارجی آنها، رک.: ارزیابی فضای مجازی ایران، مجموعه مقالات دانشجویی، شورای عالی اطلاع‌رسانی و گروه ارتباطات و مؤسسه مطالعات آمریکای شمالی و اروپای دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۵.

۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اظهارنظر کارشناسی درباره «لایحه آزادی اطلاعات»، شماره ۷۵۹۶ بهمن‌ماه ۱۳۸۵، ص. ۲۰.

۲-۱-۱. تحدیدناظری

با اتصال جهانی سیستم‌های رایانه‌ای به یکدیگر، موانع تشریفاتی حاکم بر نشر الکترونیکی اطلاعات برچیده شد. شاید تا آن زمان امکان کنترل نشر یا عرضه الکترونیکی اطلاعات موجود در حامل‌های داده وجود داشت، اما در فضای سایبر تشخیص اینکه یک محتوای الکترونیکی از کجا می‌آید و به کجا می‌رود چنان آسان نیست. لذا تصور اینکه با مقوله نشر الکترونیکی همانند نشریات چاپی برخورد شود، منطقی و واقع‌بینانه نیست. می‌توان قانون یا مقرراتی تصویب کرد که مثلاً نشریات الکترونیکی تحت شمول ضوابط نشریات چاپی قرار می‌گیرند، اما باید دید اجرای آن تا چه حد امکان‌پذیر است.

با این حال، باید توجه داشت که بر این دنیای به‌واقع بی‌نظم و بی‌ضابطه سایبری، نظمی متناسب و در خور آن حاکم است. تسری قواعد حاکم بر دنیای فیزیکی به این فضا راه به جایی نمی‌برد؛ بلکه باید از مسیر خودش وارد شد.^۱ این مسئله در مورد دیگر امور جاری در این فضا نیز صادق است. همان‌طور که برای تجارت و داد و ستد و همچنین پول و بانکداری الکترونیکی به دنبال ضوابط خاص خودشان هستیم، نشر الکترونیکی همچنین است و استثنای نیست.

۲-۱-۲. دست‌اندرکاران نشر الکترونیکی

منظور کلیه عواملی هستند که در فرایند تولید و نشر محتوای الکترونیکی نقش ایفا می‌کنند. تمایز اصلی این گروه با عوامل نشر دنیای فیزیکی در فضای سایبر بیشتر

جزء نشریات الکترونیکی نیستند والا می‌باید در مقام مصاديق تبصره «۳» ماده (۱) می‌آمدند و نه در یک تبصره مستقل. بدیهی‌ترین مسئله‌ای که به ذهن متبار می‌شود این است که آیا شرایط و نحوه راهاندازی یک پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی با یک نشریه مطبوعاتی یکی است که از لحاظ حقوق و وظایف و ... با آنها یکسان برخورد شود؟^۱

۲-۱-۱. ویژگی‌های نشر الکترونیکی

برای احراز تفاوت‌های اصلی نشر الکترونیکی با نشر مرسوم، بررسی عده ویژگی‌های متمایز نشر الکترونیکی در کنار انواع آنها که در فوق آمد، مفید واقع می‌شود.

۲-۱-۲. الکترونیکی بودن

ترددیدی نیست که تمامی ویژگی‌های متمایز این طیف از نشریات، از الکترونیکی بودنشان نشئت می‌گیرد. لذا اشاره به آنها صرفاً تأکیدی بر این مسئله است که تغییر پسترانجام امور عموماً ضوابط خاص خود را می‌طلبد. برای مثال هدایت وسایل نقلیه زمینی، هوایی و دریایی به ضوابط خاص و منحصر به‌فردی نیاز دارد و نمی‌توان قواعد حاکم بر یکی از آنها را به دو حوزه دیگر تسری داد. به همین ترتیب، نشری که در فضای سایبر صورت می‌گیرد، با نشر دنیای فیزیکی و بر روی کاغذ متفاوت است و نمی‌توان آنها را به طور یکسان ضابطه‌مند کرد.

۱. این مسئله به‌ویژه در مورد مصداق بارز این فضا، یعنی شبکه جهانی اینترنت دنبال می‌شود و مسائل گوناگونی راجع به نحوه راهبری آن مطرح است. برای مثال، ر.ک.: کاشیان، علیرضا و دیگران (متجمان)، راهبری اینترنت (مشارکت فرآگیر)، دیبرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۴، ۸۸۲۲، شماره ۱۳۷۹.

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اظهارنظر کارشناسی درباره لایحه الحق یک تبصره به ماده (۱) اصلاحی قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹، شماره ۸۸۲۲، بهمن ماه ۱۳۸۶.

۱-۲-۴. مخاطبان نشر الکترونیکی

یکی از نکات مهمی که باید در رابطه با نشر الکترونیکی (به‌ویژه در فضای سایبر) مورد توجه قرار داد، تعامل آسان مخاطبان با ناشران است. رسانه‌های دنیای فیزیکی ارتباطی یکسویه با مخاطبانشان دارند و حداکثر می‌توانند با محدودی از آنها، آن هم به‌طور محدود و غالباً وقت‌گیر و هزینه‌بر ارتباط برقرار کنند. اما در فضای سایبر یکی از ابتدایی‌ترین امکاناتی که هر ناشر الکترونیکی می‌تواند از آن بهره جوید، برقراری انواع ارتباطات زنده و غیرمستقیم با مخاطبان است.

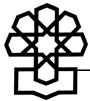
فاصله زمانی و مکانی گردآوری، پردازش و تهیه خروجی نهایی برای نشر الکترونیکی به صفر رسیده است. کنفرانس برخطی که در آن شرکت‌کنندگانی از سراسر جهان حضور دارند، در همان لحظه در اختیار مخاطبان قرار می‌گیرد. دیگر نباید به مصادیقی چون کتاب یا مجله الکترونیکی برای تبیین مفهوم نشر الکترونیکی بسته کرد. مفاهیم در هر قالبی قابلیت انعکاس دارند و هرگونه محدودسازی آن به ضرر این صنعت روبرود و جهانی تمام می‌شود.

بی‌تردید فضایی که برای چنین ناشری پدیدار شده است، با آنچه که برای ناشر فیزیکی مهیاست، تفاوت دارد. لذا باید در ضابطه‌مندسازی فعالیتشان نیز لحاظ شود. برای مثال تکلیف محتوایی که ناشر به صورت زنده در اختیار مخاطبان قرار می‌دهد چیست؟ آیا مشمول ضوابط نشر می‌شود یا خیر؟ تدقیق بیشتر ظرایف بیشتری را آشکار می‌کند.

تبیور دارد و در جایی که تولیدات الکترونیکی بر روی حامل‌های داده عرضه می‌شود، ساخته بیشتری میان آنها وجود دارد.

فضای سایبر امکاناتی را در اختیار کاربران خود قرار داده که هریک به تنها می‌توانند یک ناشر الکترونیکی تمام عیار باشند. اگر نظر بر این است که آنها و فعالیتشان نشر الکترونیکی به شمار نمی‌آید، باید توجیه قابل قبولی ارائه داد. زیرا آثار و تبعات کارشان همان است که از یک ناشر واقعی انتظار می‌رود. با این حال اگر قرار است آنها نیز در زمرة ناشران الکترونیکی قرار گیرند، باید ضوابط به‌گونه‌ای تنظیم شوند که در تشکیلات انتشاراتی گرفتار نشوند. گنجانیدن نشر الکترونیکی در قانونی مثل قانون مطبوعات به این معناست که نشر غیرتشکیلاتی پذیرفتنی نیست. حال آنکه خلاف آن به‌وضوح در فضای سایبر قابل ملاحظه است. یک نفر به‌راحتی می‌تواند تمامی امور نشر الکترونیکی را اداره کند. مسلماً قانون‌گذار در صدد نیست قانونی وضع کند که تنها قشر محدودی از جامعه مخاطب خود را دربرگیرد.

در جایی که ناشران الکترونیکی صاحب تشکیلات هم هستند، باز هم تسری قواعد حاکم بر نشریات فیزیکی بر آنها خالی از اشکال نیست، به‌ویژه اگر به حوزه خاصی مثل مطبوعات مربوط باشد. عنوانینی چون مدیر مسئول، سردبیر و ... نسبت به سایر نشریات غیرمطبوعاتی مانند کتاب رسایی ندارد، چه رسد به نشر الکترونیکی که به کلی در عوالم دیگری سیر می‌کند. در اینجا اصطلاحاتی چون طراح فنی، تولیدکننده محتوا، بارگذار، پیاده‌ساز و ... معنا دارند. با عنایت به اینکه قرار است به هر یک از این عوامل حقوق و درعین حال مسئولیت خاصی، به‌ویژه مسئولیت کیفری تعلق گیرد، باید در بازشناسی آنها دقت ویژه‌ای صورت گیرد.

این ترتیب، حتی اگر قانون‌گذار نیز دچار افراط یا تغفیر شد، می‌توان با تأسی به این اصل قانون اساسی حکم به بطلان مصوبات آن داد.

همچنین، این منشور ملی به‌طور قاطع از دستیابی به علوم و فنون جدید برای سعادت ملت و رشد فضائل آن تأکید ورزیده است. در اصل دوم آمده است: «جمهوری اسلامی نظامی است بر پایه ایمان به: ... ۶. کرامت و ارزش‌الای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا که از راه: ... ب - استفاده از علوم و فنون و تجربه پیشرفت‌به بشری و تلاش در پیشبرد آنها ... تأمین می‌کند». در اصل سوم نیز دولت (به مفهوم مجموعه حاکمیت) موظف است «برای نیل به اهداف منکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد: ۲. بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر...».

چنین تأکیداتی در رابطه با صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران نیز قابل توجه است. صدر اصل ۱۷۵ اشعار می‌دارد: «در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین گردد...».

از مجموع این اصول احراز می‌شود که خلأی در رئوس و ضوابط کلی وجود ندارد و راه برای سیاست‌گذاری‌های تالی مشخص شده است. حتی می‌توان گفت شرایط کنونی به مرتب بیش از گذشته برای تحقق این اهداف متعالی مساعد است. به‌ویژه حوزه‌ای مانند نشر الکترونیکی که با قابلیت‌های فوق العاده‌اش به‌خوبی می‌تواند از عهده این رسالت برآید.

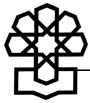
۲. سیاست‌ها، قوانین و مقررات مرتبط با نشر الکترونیکی

پس از آشنایی با مفهوم و ویژگی‌های نشر الکترونیکی، به‌ویژه در پرتو قوانین و مقررات فعلی کشورمان، شایسته است برای درک بهتر جایگاه این صنعت، حوزه مطالعاتی آن را از قوانین و مقررات راجع به آن فراتر برد و به مصوبات مرتبط و در مواردی زیربنایی‌تر نیز توجه کنیم. در ادامه ملاحظه خواهد شد که نشر الکترونیکی جایگاه و ریشه‌ای عمیق‌تر از محدود ضوابط مذکور در بخش قبل دارد و با اتکا به اینها می‌توان گام‌های اساسی‌تری را برای تعالی این حوزه برداشت.

۱- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

حمایت قاطع این قانون از نشریات و مطبوعات در اصل ۲۴ از فصل سوم که به حقوق ملت اختصاص دارد، تبلور یافته است: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند».

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، اصل بر آزادی مطبوعات در بیان مطالب است و هرگونه تحديد یا منع آن باید در چارچوب مبانی اسلام و حقوق عمومی باشد و تنها قانون‌گذار چنین صلاحیتی را دارد. لذا مراجع فروقانوی حق ندارند دخالت کنند. به لحاظ اهمیت موضوع، دیگر اصول نیز به فراخور اشاراتی دارند. نمونه بارز آنها قسمت پایانی اصل نهم است: «... هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع را هرچند با وضع قوانین و مقررات سلب کند». به

۲-۲. قانون برنامه سوم توسعه، مصوب ۱۳۷۸

با اینکه این قانون در ابتدای راه سیاست‌گذاری فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور به تصویب رسیده است، اما حاوی مضمونی اساسی مناسبی است که به طور جدی تری در قانون برنامه چهارم توسعه دنبال شده است. بالاین حال، یکی از ضوابط اساسی برشمرده در این قانون مغفول مانده است. به گونه‌ای که نه دولت وقت در عمل به آن همت گمارد و نه قانون‌گذار تحقق آن را پیگیری کرد تا حداقل قصور دولت را در قانون برنامه چهارم متذکر و مجدداً مکلف به انجام آن کند. در بند «ب» ماده (۱۰۲) آمده بود: «دولت موظف است امکانات لازم برای دستیابی آسان به اطلاعات داخلی و خارجی، زمینه‌سازی برای اتصال کشور به شبکه‌های جهانی، بهبود خدمات و ترویج استفاده از فناوری‌های جدید را از طرق زیر فراهم کند: ... ب) تفکیک وظایف مجموعه‌های تأمین‌کننده اطلاعات، تأمین‌کننده خدمات و تأمین‌کننده ارتباطات». ^۱

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، قانون‌گذار میان سه گروه فعال در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات تفاوت قائل شده است. تأمین‌کننده اطلاعات همان تأمین‌کننده محتوای الکترونیکی ^۲ است. دو گروه دیگر نیز، یعنی تأمین‌کننده خدمات ^۳ و تأمین‌کننده ارتباطات ^۴ مسئولیت پشتیبانی فنی محتوای الکترونیکی را در فضای سایبر به‌عهده دارند.

متأسفانه پس از گذشت سال‌ها از این مصوبه، هنوز اقدامی از سوی دولتمردان پیشین و کنونی صورت نگرفته است. همین مسئله باعث شده ضابطه‌مندسازی دیگر

^۱. جهانگرد، نصر... و سلجوqi، خسرو، مجموعه قوانین و مقررات فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران، دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، بهمن‌ماه ۱۳۸۳، ص. ۲۵.

². Content Provider

³. Service Provider

⁴. Communication Provider

۲-۲. ابلاغیه مقام معظم رهبری به شماره ۱/۱۰۳۳ موضوع سیاست‌های کلی

شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای ۱۳۸۰

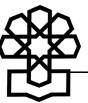
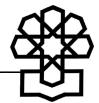
به موجب اصل ۱۱۰ قانون اساسی، تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران، از جمله وظایف و اختیارات رهبری است. مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۰ شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای را از جمله حوزه‌هایی دانسته که نیازمند سیاست‌گذاری کلان است و به همین منظور این ابلاغیه را صادر فرمودند. جامعیت این حکم به حدی است که می‌توان از آن به عنوان «سنده‌شناسانه ملی ایران در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات» نام برد. البته این امر مسئولیت سیاست‌گذاران تالی این حوزه را سنگین‌تر می‌کند و آنها باید پاسخ‌گو باشند که طی ۶ سال گذشته کدام‌یک از فرامین هفتگانه ایشان را به انجام رسانده‌اند.

در رابطه با موضوع خاص نشر الکترونیکی، هر یک از این بندهای هفتگانه به‌نحوی با آن مرتبط هستند، اما در این میان بندهای «۱»، «۲» و «۴» رسایی بیشتری دارند:

«۱. ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای و اعمال تدبیر و نظارت‌های لازم به منظور صیانت از امنیت سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جلوگیری از جنبه‌ها و پیامدهای منفی شبکه‌های اطلاع‌رسانی.

۲. توسعه کمی و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی و تأمین سطوح و انواع مختلف خدمات و امکانات این شبکه برای کلیه متقاضیان به تناسب نیاز آنان و با رعایت اولویت‌ها و مصالح ملی....

۴. حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات و خدمات ضروری و مفید با تأکید بر ترویج فرهنگ و اندیشه اسلامی».

۵-۲. مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی راجع به شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، ۱۳۸۰

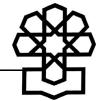
این مصوبه خود متشکل از سه آیین‌نامه ظاهراً مجزا از یکدیگر است که مخاطبان آن لایه‌های مختلف خدمات دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای را پوشش داده‌اند: ایجادکنندگان نقطه تماس بین‌المللی (ASP)، واحدهای ارائه‌کننده خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت، رسا (ISP) و دفاتر خدمات اینترنت (Coffeenet).

با توجه به توضیحاتی که راجع به ماده (۱۰۳) قانون برنامه سوم توسعه داده شد، قاعده‌تاً نباید موضوعی مرتبط با نشر الکترونیکی در این مصوبات وجود داشته باشد. اما ملاحظه آنها عکس این مسئله را به اثبات می‌رساند. ابتدا آیین‌نامه «ب» راجع به ISP‌ها به موضوع تولید و عرضه محتوا پرداخته است. در شماره دو آن راجع به حدود فعالیت آنها بندهای متعددی آمده است. مطابق بند «۱» آنها می‌توانند مستقل از شبکه اینترنت به عرضه فناوری اطلاعات به کاربران بپردازنند که طبیعتاً بخشی از آن محتوای الکترونیکی است. در بند «۲» به ارائه خدمات ارزش افزوده آن‌لاین و آفلاین به کاربران، در بند «۳» صراحتاً به تهیه فناوری محتوا برای کاربران و در بند «۵» نیز به فراهم‌سازی خدمات تهیه، تولید، توزیع یا ارائه اطلاعات برای کاربران اشاره شده است. به این ترتیب، اگر در رأس این شماره نامی از ISP‌ها برده نشده بود، به خوبی امکان تسری آن توصیفات به ارائه‌دهندگان خدمات محتوی نیز وجود داشت. جالب‌تر اینکه ISP‌ها برای محتوایی که خود در شبکه عرضه می‌کنند مسئول شناخته شده‌اند و درنهایت نیز، طبق شماره ۶ از تولید و عرضه ۲۲ نوع فعل و محتوا ممنوع شده‌اند. به نظر می‌رسد اشتباه نگارشی صورت گرفته و منظور اصلی

امور معطل بماند. در رابطه با موضوع بحث، یعنی تأمین‌کننده اطلاعات، تردیدی نیست اگر با ناشر الکترونیکی انطباق مفهومی نداشته باشد، رابطه وثیقی با آن دارد. در سال ۱۳۷۹، قانون‌گذار به‌زعم خود با الحق یک تبصره به ماده (۱) قانون مطبوعات پرونده نشر الکترونیکی را بست. حال آنکه اگر در آن زمان به تکلیف مقرر در قانون برنامه سوم توجه می‌کرد، به‌سادگی از کنار این مسائل حساس و حیاتی نمی‌گذشت.

۶-۲. قانون برنامه چهارم توسعه، مصوب ۱۳۸۳

با اینکه در این قانون صراحةً از نشر الکترونیکی سخن به میان نیامده است، اما باید اذعان کرد که بیش از هر موضوع دیگری، از ابعاد مختلف به محتوای الکترونیکی و به تبع آن مراکز و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای توجه کرده است. بدیهی است این موضوع از مقوله نشر الکترونیکی متمایز نیست و باید همگی را در یک چارچوب و در کنار یکدیگر مورد توجه قرار داد. در این رابطه کافی است موارد (۳۳)، (۴۴)، (۱۰۴) و (۱۰۹) این قانون ملاحظه شود تا محرز گردد تصمیم‌گیری راجع به حوزه نشر الکترونیکی با کدامیں آنها بی‌ارتباط نیست. همچنین طبق بند «ب» ماده (۱۱۶) دولت مکلف شده قوانین مطبوعات و تبلیغات، نظام جامع حقوقی مطبوعات و رسانه‌ها و تبلیغات را بازنگری و اصلاح کند. بدیهی است بخشی اساسی از حوزه نشر الکترونیکی تحت شمول این تکلیف قانونی قرار می‌گیرد و دولت باید نسبت به آن اقدامات مقتضی را به انجام رساند.

اطلاعات تشکیل شد که موضوعات گوناگونی را در دستور کار قرار داد. یکی از موضوعات مورد بررسی و تصویب در سال ۱۳۸۱، تهیه و تعریف مشخصات نشر الکترونیکی بر روی وب، شامل استانداردها، روش‌ها و فنون نشر الکترونیکی بوده است. همچنین، کمیته نشر الکترونیکی با مسئولیت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نیز تأسیس شد.^۱

در سال ۱۳۸۴، با هدف تخصصی کردن فعالیت‌های این شورا، حوزه آن به محتوا محدود و امور فنی به شورای عالی فناوری اطلاعات واگذار شد که به موجب قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مصوب ۱۳۸۲ (بند «ه») ماده (۴) رسمیت یافته است. از سال گذشته شورای عالی اطلاع‌رسانی جدید با عنایت به آیین‌نامه جدید خود و مرکز بر محتوا و نشر الکترونیکی، در صدد تدوین «طرح توسعه و ساماندهی محتوای الکترونیکی (تسما)» برآمده که البته هنوز نسخه نهایی و مصوب این سند ارائه نشده است.

نتیجه‌گیری

طی دهه اخیر، به رغم نارسانی‌ها و موانع موجود در کشورمان، فناوری اطلاعات و ارتباطات رشد مناسبی داشته است. با این حال، یکی از حوزه‌هایی که از دید سیاست‌گذاران، به ویژه قانون‌گذار نادیده انگاشته شده، وضع قوانین و مقررات مورد نیاز است. نشر الکترونیکی حوزه‌ای نیست که اثبات نیازهای تقنیّی آن مستلزم استدلال‌های پیچیده باشد. حداقل در اینجا بحث منافع ملی آنقدر متبلور هست که

^۱. جهانگرد، نصرالله... و سلجوقدی، خسرو، همان، ص ۵۷۶.

همان ارائه‌دهنگان خدمات محتوا (ICP‌ها) بوده‌اند. همین وضعیت در آیین‌نامه «ج» راجع به دفاتر خدمات اینترنتی یا کافینت‌ها نیز قابل مشاهده است. طبق شماره ۶، آنها در برابر محتوایی که تولید و عرضه می‌کنند مسئول شناخته شده‌اند و در شماره ۷ نیز همان موارد تکراری شماره ۶ آیین‌نامه ISP‌ها به شکل ابهام‌آمیزتری آمده است. جالب‌تر اینکه در قابلیت آنها تاحدی مبالغه شده که می‌توانند با هدایت و نظارت سازمان صدا و سیما به ایجاد هرگونه شبکه و برنامه رادیویی و تلویزیونی اقدام کنند (۱۲-۷).^۲

۶- مصوبات شورای عالی اطلاع‌رسانی

این شورا که در سال ۱۳۷۷ سکاندار اصلی فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور معرفی و تثبیت شد، تقریباً تمامی امور مربوط به این حوزه را زیر چتر سیاست‌گذاری خود گرفت و کوشید تا عقب‌ماندگی موجود را جبران کند. یکی از شاخه‌هایی که این شورا به آن توجه جدی مبذول داشت، تولید و عرضه محتوای الکترونیکی به زبان و خط فارسی است و در این رابطه ضوابط گوناگونی به تصویب رسانده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به راهبردهای کلان ارائه خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت در کشور مصوب ۱۳۷۹ اشاره کرد.^۲

برای تقویت نهادهای سیاست‌گذار، کمیسیون تخصصی اطلاع‌رسانی و تولید

^۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تأملی بر فیلترینگ، ۲. سالم‌سازی فضای سایبر و تعارضات موجود، شماره ۸۵۷۴، ۱۳۸۶، ص ۷.

^۲. جهانگرد، نصرالله... و سلجوقدی، خسرو، همان، ص ۴۹۸.

منابع و مأخذ

۱. جلالی فراهانی، امیرحسین، مزیت‌ها و محدودیت‌های فضای سایبر در سه حوزه آزادی بیان، آزادی اطلاعات و حریم خصوصی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۷، زمستان ۱۳۸۵.
۲. جهانگرد، نصرالله... و سلجوچی، خسرو، مجموعه قوانین و مقررات فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران، دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، بهمن ماه ۱۳۸۳.
۳. شورای عالی اطلاع‌رسانی و گروه ارتباطات و مؤسسه مطالعات آمریکای شمالی و اروپای دانشگاه تهران، ارزیابی فضای مجازی ایران، مجموعه مقالات دانشجویی، زمستان ۱۳۸۵.
۴. کاشیان، علیرضا و دیگران (متجمان)، راهبری اینترنت (مشارکت فراگیر)، دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۴.
۵. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، آیین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی، شماره ۸۲۵۳، اسفندماه ۱۳۸۵.
۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اظهارنظر کارشناسی درباره «لایحه آزادی اطلاعات»، شماره ۷۵۹۶، بهمن ماه ۱۳۸۵.
۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اظهارنظر کارشناسی درباره لایحه الحق یک تبصره به ماده (۱) اصلاحی قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹، شماره ۸۸۲۲، بهمن ماه ۱۳۸۶.
۸. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بررسی و ارزیابی وضعیت نرم‌افزارهای آزاد (منت بار) در ایران، ویرایش دوم، شماره ۸۶۰۲، دی ماه ۱۳۸۶.
۹. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تأملی بر فیلترینگ، ۳. سالم‌سازی فضای سایبر و تعارضات موجود، شماره ۸۵۷۴، مهر ماه ۱۳۸۶.

به خودی خود ضرورتش اثبات شود. حمایت قاطع از این عرصه و بهره‌برداری از موهاب آن مستلزم تدوین قوانین جامع، منسجم و یکپارچه است. این‌گونه پراکندگی تقنیتی که البته هر یک بهنهایی در قلمرو شمول خود نیز با مشکلات عدیدهای برای اجرایی شدن مواجهند، به تکمیل پازل نیازهای تقنیتی حوزه نشر الکترونیکی کمکی نخواهد کرد. همان‌طور که ملاحظه شد، این حوزه در سیاست‌ها و قوانین کلی ناظر بر فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌طور مشخص هدف‌گذاری نشده است، اما اجزا و ارکان آن به خوبی پوشش داده شده‌اند و امکان استخراج اصول و مبانی مورد نیاز وجود دارد. با این حال، به جای این‌گونه اقدامات اساسی هنوز سیاست‌گذاری‌های مقطعي ادامه دارد و رویکرد جامعی قابل مشاهده نیست. شایسته است مسئولان امر نگاه خود به این رکن حیاتی از فناوری اطلاعات و ارتباطات را تغییر دهند، به‌ویژه آنکه با هویت ملی ما گره خورده است و جهانیان در فضای سایبر ما را در پرتو نشر محتوای اصیل ایرانی می‌شناسند.

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۹۱۱۵

عنوان گزارش: نشر الکترونیکی در قوانین و مقررات ایران
Report Title: E-Publication in Iranian Laws and Regulations

نام دفتر: مطالعات ارتباطات و فناوری‌های نوین

تھیه و تدوین: امیرحسین جلالی فراهانی

ناظر علمی: رضا باقری اصل

متقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار: —

واژه‌های کلیدی و معادل انگلیسی آنها: —

تاریخ انتشار: ۱۳۸۷/۵/۱۹